

Ulkomailla syntyneiden lasten sosioemotionaalinen sopeutuminen:

Ulkomailta adoptoidut lapset ja vietnamilaiset pakolaislapset Suomessa

Nina Forsten-Lindman

Ulkomailta Skandinaviaan adoptoitujen lasten ongelmana on skandinaavisten opettajien ja vanhempien arvioiden perusteella (Pruzan, 1977; Cederblad, 1978; Gunnarby, 1978; Dery-Alfredsson & Kats, 1986; Cederblad, 1991) väitetty olevan aggressiivinen käytös ja heikko minäkäsitys (Cederblad, 1978). Tämän tutkimuksen päätarkoitus oli selvittää, pitääkö väite paikkansa. Kliiniset tutkimukset ovat pyrkineet osoittamaan äidistäeroamisen varhaislapsuudessa mahdollisesti johtavan myöhempään aggressiiviseen käytökseen (Bowlby, 1953). Sitä tosiasiaa, että kaikki ulkomailta adoptoidut lapset ovat jossain vaiheessa joutuneet erotetuiksi biologisesta äidistään (*maternal deprivation hypothesis*), on käytetty selittämään heidän monia väitetyjä ongelmiaan. Tämän selitysmallin ongelmakohdat sisältyvät tutkimuksen suunnitteluun ja mittaukseen.

Aggressiivisuus on toimintaa, jonka tarkoitus on aiheuttaa vahinkoa toiselle henkilölle, ja sellaisena se täytyy selvästi erottaa muista ulkomaisten adoptiolasten väitetyistä luonteenpiirteistä, kuten levottomuudesta (Prusan, 1977), yliaktiivisuudesta (Wolters, 1980; Hoksbergen, et al., 1987; Verhulst et al., 1990a; Andresen, 1992) ja huomionkipeydestä, (Cederblad, 1978; Saetersdal & Dalen, 1991). Eri-

tyisesti yliaktiivisuutta on usein havaittu ulkomaalaisissa adoptiolapsissa ja se saattaa juontaa juurensa raskausajalta (*prenatal trauma hypothesis*), koska odottavan äidin tunnetilojen tiedetään vaikuttavan sikiöön ja lapsen myöhempään käytökseen (Sontag, 1960). Ei ole perustetonta olettaa että äidit, jotka antavat lapsensa adoptoitavaksi, ovat saattaneet kokea stressaavan ja ahdistavan raskausajan (Verhulst et al., 1992).

Yritykset todistaa psykoanalyttiset oletukset oikeiksi ovat herättäneet vakavaa menetelmiin kohdistuvaa arvostelua siltä pohjalta, että varhaisesta äidinmenetyksestä johtuvia seurauksia ei ole pystytty luotettavasti selvittämään (Mahoney & Mahoney, 1974). Schechterin (1960) väitteeseen, että adoptoidut lapset ovat muihin verrattuina sata kertaa todennäköisemmin psykiatrisen hoidon tarpeessa, vastasivat Kirk, Johnassohn ja Fish (1966), jotka huomauttivat että tulokset koostuivat yhden psykiatrin yksityisvastaanotolla käyneen pienen lapsiryhmän tarkkailusta ja että tämän psykiatrin arvio perustui virheelliseen tulkintaan eräästä julkaistusta adoptioiden määrästä.

Vielä myöhemminkin jotkut äidinmenetyksen teoriaa tukevista väitteistä, ovat perustuneet psykiatriseen hoitoon hakeutuneiden ulkomailta adoptoitujen lasten käyttäytymiseen (Wolters, 1980; Dery-Alfredsson & Kats, 1986; Cederblad, 1991). Kun ongelmien esiintymistä adoptiolapsilla ei ole suhteutettu niiden

Nina Forsten-Lindman, psykol. kand., pakolaisterapeutti. Åbo Akademi, psykologian laitos.

esiintymiseen kontrolliryhmän lapsilla (Gunnarby, 1978), johtopäätökset voivat olla pahasti virheellisiä tutkittavien välinnän vääristymän vuoksi. Koska aggressiivisuuden standardi-testejä ei ole käytetty kummankaan ryhmän tutkimisessä, ei myöskään voida pitää väitettä suuremmasta aggressiivisuudesta todistettuna, eikä siksi myöskään sitä otaksua, että äidinmenetyksesi voisi olla siihen syytä.

Kulttuurinen sulautumisprosessi (*cultural assimilation process*) tarjoaa vähemmän deterministisen vaihtoehdon psykoanalyttiselle näkemykselle. Jos adoptiolapsen sosioemotionaalinen sopeutuminen pääasiassa riippuu hänen sosiaalisesta ympäristöstään, sitä vaikeuttavat kokemukset varhaisesta äidinmenetyksestä voivat ilmeisesti kääntyä rakastavan adoptioperheen kompensoivan vaikutuksen kautta (Wattier & Frydman, 1985). Ulkomaalaisten adoptiolasten voidaan ajatella sopeutuvan sosiaaliseen ympäristöönsä yhtä hyvin kuin vertailuryhmänsä, vaikka heidän sosiaalinen roolinsa voi olla hieman erilainen johtuen rodullisista eroavaisuuksista (*cultural assimilation hypothesis*). Sosiaalisen ympäristön vaikutus voidaan johtaa sellaisista minäkäsityksen mittareista kuin ahdistuneisuus, käsitys omasta ulkonäöstä ja älykkyydestä sekä itsensä suosituksi kokeminen.

Vaikka lapsen omat käsitykset ja ominaisuudet ovat ainoa käytettävissä oleva tiedon lähde tässä suhteessa, kansainvälisten adoptiolasten minäkäsitystä ei ole systemaattisesti tutkittu. Olemassa olevat aggressiivisuuden kuvaukset eivät tavallisesti sisällä yksityiskohtaista selontekoa eikä arviointia sellaisen toiminnan vahingoittamistarkoituksesta. Kulttuurisesti sulautuneiden ulkomailta adoptoitujen lasten ei pitäisi olla aggressiivisempia, ärtyisempia tai uhmakkaampia kuin vertailuryhmänsä. Toisaalta merkittävästi

suurempi aggressiivisuus vastaisi oletettua äidinmenetyksen hypoteesia.

Psykoanalyttisen teorian ennusteet ulkomailta adoptoitujen lasten ahdistuneisuudesta ja masennuksesta ovat saaneet tukea vain kahdessa tutkimuksessa (Cederblad, 1991; Saetersdal & Dalen, 1991). Edelliseen osallistuneet lapset oli erityisesti valittu oireidensa takia. Vertailututkimuksissa adoptiolapset näyttävät olevan vähemmän ahdistuneita kuin vertailuryhmänsä tai normaaliväestö (Kotsopoulos et al., 1988; Bagley, 1991; Cederblad et al., 1993). Poikkirodullisten adoptioiden tutkimukset eivät ole osoittaneet itsearvostusta heikentäviä vaikutuksia (Gill & Jackson, 1983; McRoy & Zurcher, 1983; Simon & Alstein, 1987).

Poikkeava ulkonäkö voi vaikuttaa minäkäsitykseen ympäristön negatiivisen palautteen heijastumana (Dery-Alfredson & Kats, 1986). Skandinaviassa on raportoitu 17–18 % ulkomailta adoptoiduista lapsista tulleen kiusatuiksi tai rodullisten loukkausten kohteiksi (Gardell, 1979; Hene, 1987), vanhempien arvioiden mukaan 40–60% (Pruzan, 1977; Karjalainen & Ojala, 1987). Eräässä tutkimuksessaan Kim (1978) havaitsi, että Koreasta adoptoidut lapset olivat tyytymättömiä ulkonäköönsä. Halu erottautua rodullisesta taustastaan oli ilmeinen, koska vain 8% tutkitusta piti itseään korealaisina. Feigelman & Silverman (1984) huomasivat saman. Yhdysvalloissa Koh (1981) tutki amerikkalaisia perheitä, joilla oli eri Aasian maista adoptoituja lapsia. Vanhempien arviot viittasivat siihen, että lapset olivat tyytymättömiä ulkonäköönsä ja toivoivat olevansa valkoihoisia kuten vanhempansa. Melkein kaikki olivat kuulleet ulkonäköönsä viittaavia rodullisia loukkauksia.

Ulkomailta adoptoitujen lasten ulkonäköön liittyviä kommentteja ei kuitenkaan ole aikaisemmin suhteutettu

syntyperäisten lasten kontrolliryhmään. Useimmat lapset joutuvat kuulemaan kommentteja yhdestä tai toisesta fyysisestä piirteestään, eikä ihonväriä koskevien huomautusten tarvitse välttämättä osoittaa sitä, että ulkomailla syntyneet lapset tunsivat itsensä vähemmän suosituiksi kuin heidän luokkatoverinsa.

Ulkomailta adoptoidut lapset saattavat tuntea, että muut lapset ovat heitä älykkäämpiä. Heikko minäkäsitys voi muodostua heikosta koulumenestyksestä sekä opettajien ja koulutovereiden negatiivisesta suhtautumisesta. Ne taas saattavat olla yhteydessä keskeytyneeseen kielenkehitykseen ja riippua lasten maahansaapumisistä. Jos kotimaan kielen taito on heikosti kehittynyt maastamuuton hetkellä, on uuden kielen oppiminen vaikeampaa, koska käsitteet muodostuvat lapsen ollessa 1–2 vuotias. Lukuisat tutkimukset ovat vahvistaneet, että ulkomailta adoptoidut lapset kärsivät usein kielivaikeuksista (Saetersdal & Dalen, 1991) sekä oppimis- ja keskittymisvaikeuksista (Hägglund, 1982).

Heikko koulumenestystä ei kuitenkaan pidä sekoittaa heikkoon älylliseen kapasiteettiin. Vaikka kouluvaikeudet ovat ulkomailta adoptoitujen lasten joukossa yleisiä, Belgiassa tehty tutkimus on osoittanut, ettei näiden lasten suinkaan tarvitse olla muita lahjattomampia. Wattier & Frydman (1985) testasivat pienen ryhmän (N=28) ulkomailta adoptoituja lapsia ja totesivat, että heidän WISC arvosana olivat keskimäärin korkeampia kuin Belgiassa syntyneiden lasten. Koulusuoritukset olivat yleensä hyviä, lukuunottamatta suullista esityskykyä. Tutkijat pitivät syynä tuloksiin lasten ”rikasta” ympäristöä ja heidän ja uusien vanhempien hyviä suhteita. Kaikki lapset olivat kuitenkin adoptiohetkellä alle vuoden ikäisiä, mikä lievensi kielenkehityksen keskeytymisen seurauksia.

Koeasetelma

Alkuperäinen tarkoitus oli käyttää kahden faktorin koeasetelmaa (adoptoitu/biologinen sekä suomalainen/ulkomaalainen lapsi) selvittämään sitä, onko aggressiivisuuden ja minäkäsityksen poikkeavuuksilla yhteyttä varhaiseen äidinmenetykseen adoptoiduilla suomalaislapsilla — niinkuin oletettiin olevan asianlaita ulkomailta adoptoiduilla. Eettisistä syistä ei saatu tarvittavia tietoja, jotka olisivat mahdollistaneet suomalaisten adoptiolasten tunnistamisen. Näin tutkimus rajoittui kysymykseen, onko ulkomailta adoptoitujen lasten omissa käsitelyksissä todettavissa oletettuja äidinmenetyksen aiheuttamia haittavaikutuksia, vai ovatko haitat hävinneet tai muuttaneet ilmenismuotoaan kulttuurisen sopeutumisen ansiosta (mukaanlukien perheen rakastavan huolenpidon). Pääasiallisen vertailuryhmän muodostivat syntyperäiset, biologisten vanhempiensa kanssa elävät suomalaislapset. Toinen vertailuryhmä muodostui samanikäisistä vietnamilaisista pakolaislapsista, mikä salli mahdollisuuden arvioida biologisten vanhempiensa kanssa elävien, ei vielä Suomen kulttuurinormeihin tottuneiden ulkomailla syntyneiden lasten sosioemotionaalista sopeutumista.

Koeasetelma:

	Äidistä eroaminen:	
	Kyllä	Ei
Ulkomaalaiset lapset	Adoptiolaps. (N=34)	Vietn. pakol.laps. (N=30)
Suomalaiset lapset	Adoptiolaps. (ei tutkittu)	Kontrollilaps. (N=50)

Tutkittavien ikäryhmän valinnan määräsi heidän kykynsä ymmärtää peruskäsitteitä kuten adoptio ja rodullinen identiteetti sekä epätavallisen asemansa perheessä. Lapset oppivat ymmärtämään rodullisen identiteettinsä (esim. ”mus-ta”) seitsemän vuoden iässä (McRoy et

al., 1984) ja adoptio-sanan merkityksen ollessaan 8–12 -vuotiaita (Gardell, 1979; Brodzinsky, 1984; Kirk, 1984). Ulkomailta adoptoidut lapset alkavat ymmärtää erikoisen asemansa perheessä (Brodzinsky, 1984) samassa iässä. Useimmat adoptioon liittyvät ongelmat ovat nousseet esiin lapsen ollessa 9-vuotias (Hoksbergen et al., 1988), ja ammattiauttajien puoleen kääntyään tavallisesti, kun lapset ovat joko 9–10 tai 15–16 -vuotiaita, jos lainkaan (Kats, 1990).

Ulkomailla syntyneet lapset kuulevat pienenä harvoin rodullisia kommentteja (Kats, 1981), mutta useammin koulussa tai sen jälkeen (Pruzan, 1977; Gardell, 1979; Hene, 1987; Rorbech, 1991). Tähän tutkimukseen valittiin siis 9–14 -vuotiaita lapsia, koska siinä ikäryhmässä ei voida poissulkea rodulliseen erilaisuuteen perustuvan syrjinnän mahdollisuutta.

Adoptioikä voi vaikuttaa lasten myöhempään sopeutumiseen. Vanhempina adoptoitujen lasten kanssa ilmenee tavallisesti enemmän ongelmia (Cederblad, 1978; Gunnarby, 1978; Kim, 1978; Gardell, 1979; Dery–Alfredsson & Kats, 1986; Hoksbergen et al., 1987; Verhulst et al., 1990b; Cederblad, 1991; Hoksbergen, 1991; De Geer, 1992). Ihanneikä adoptiolle olisi alle 7 kuukautta, jossa iässä ensimmäiset merkit surun kokemisesta ilmenevät (Schaffer, 1977/1978). Spitz (1965) on sitä mieltä että ratkaiseva eroikä on 6–8 kk. Bowlbyn (1969) mukaan lapsi alkaa reagoida eroon 6 kk:n iässä, mutta kärsii erosta eniten ollessaan 1,5–3 vuoden iässä. Adoptiovanhemmille lämpimän ja rakastavan suhteen luominen pieneen lapseen on helpompaa kuin vähän vanhempaan lapseen (Hoksbergen, 1985). Kuten Verhulst et al. (1992) ovat korostaneet, mitä vanhempi lapsi on uuteen kotiin sijoitettaessa, sitä suurempi on traumaattisten psykososiaalisten vastoinkäymisten todennäköisyys.

Hypoteesejä

Kulttuurisen sulautumisen oletuksen (*cultural assimilation hypothesis*) mukaisesti ulkomailta adoptoitujen ei oletettu eroavan muista ikäisistään ahdistuneisuuden suhteen. Huomattavasti korkeampi ahdistuneisuus selittyisi olettamuksella äidin menettämisen (*maternal deprivation hypothesis*) vaikutuksista (Bowlby, 1953). Pakolaislasten oletettiin sodasta aiheutuneiden kokemusten vuoksi tuntevan enemmän ahdistusta (Kinzie et al., 1990) kuin suomalaisten lasten. Suurempaa ahdistuneisuutta perusteltiin myös mahdollisella arvokonfliktilla, koska länsimainen kulttuuri korostaa yksillöllisyyttä ja riippumattomuutta, kun taas aasialainen kulttuuri perustuu vahvaan ryhmälojaliteettiin ja perheriippuvuuteen (McInnis, 1991), sekä heidän nykyisen elämäntilanteensa yleisellä epävarmuudella, mihin sisältyvät isäntäyhteiskunnan vihamielisyydenilmaukset (Ganesan et al., 1989).

Adoptoitujen lasten oletettiin olevan kulttuurisesti sopeutuneita eikä heidän oletettu eroavan suomalaislapsista itsekoetun suosittuna olemisen suhteen. Pakolaislasten oletettiin tuntevan itsensä vähemmän suosituiksi, osaksi siksi että he eivät vielä olleet Suomeen sopeutuneita, mutta myös Suomessa vallitsevan muukalaispelon takia. Jaakkolan (1989) tutkimus osoitti, että vain 44% väestöstä hyväksyisi Suomeen enemmän pakolaisia.

Verrattuina suomalaislapsiin, ulkomailta adoptoitujen niinkuin pakolaislastenkin odotettiin olevan vähemmän tyytyväisiä ulkomuotoonsa, pääasiassa ikätovereiden oletetun negatiivisen palautteen takia (Dery–Alfredsson & Kats, 1986). Ulkomailta adoptoitujen enempää kuin suomalaisen vertailuryhmänkään ei oletettu osoittavan suurta epäluuloisuutta. Pakolaislasten, jotka olivat joutuneet

kokemaan sotaa ja väkivaltaa, vainoa ja äkillisiä elämänmuutoksia (Brendler-Lindqvist & Palm, 1989; Ganesan et al., 1989), sekä Suomessa mahdollisesti vihamielistä suhtautumista (Jaakkola, 1989), oletettiin tulleen kokemustensa pohjalta muita lapsia epäluuloisemmiksi.

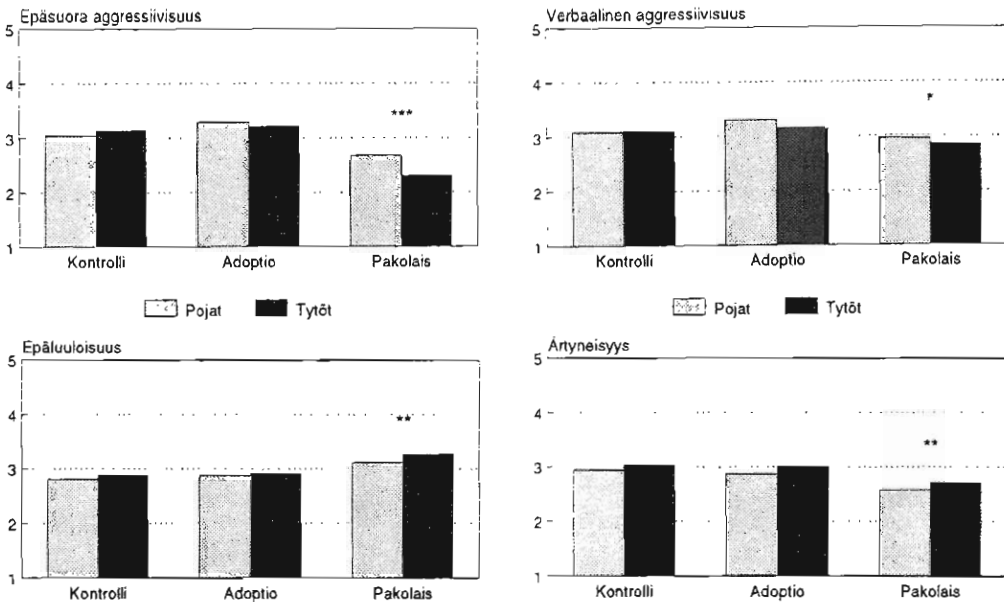
Ulkomailta adoptoitujen ja pakolaislasten oletettiin pitävän itseään vähemmän älykkäinä kuin syntyperäiset suomalaislapset. Tämä perustui oletukseen, että suullinen esitys tuottaa adoptiolapsille (Hägglund, 1982) ja pakolaislapsille (McInnis, 1991) enemmän vaikeuksia koulussa kuin muille ja että lapset arvioivat älykkyyttään pääasiassa koulumenestyksen pohjalta.

Metodi

Kohderyhmät: Ulkomailta adoptoitujen lasten ryhmä koostui 12 pojasta ja 22 tytöstä, joista useimmat olivat syntyneet Bangladeshissa, Taimaassa tai Intiassa ja jotka olivat asuneet Suomessa 1–13 vuotta. Ryh-

män lapsista 27% oli ollut alle 7 kk ikäisiä saapuessaan Suomeen. Pääasiallisen vertailuryhmän syntyperäisistä suomalaislapsista useimmat olivat ulkomailta adoptoitujen luokkatovereita (17 poikaa ja 33 tyttöä). Pakolaislapset muodostivat vertailukelpoisen lisäryhmän. Kyselykaavakkeet palautti 19 poikaa ja 11 tyttöä, jotka olivat saapuneet Vietnamista vuosina 1985–1991, jolloin he olivat 6–13-vuotiaita.

Testit: Kyselylomakkeeseen sisältyi *the Buss-Durkee Hostility-Guilt Inventory* (Buss & Durkee, 1957), *the Piers-Harris Children's Self Concept Scale* (Piers & Harris, 1969) sekä *Draw Yourself and Your Family* (Koppitz, 1968; 1984) käännettynä ruotsin-, suomen- sekä vietnaminkieleksi. Koppitzin (1984) projektiivisen ihmishahmon piirtämistestin avulla voidaan nähdä indikaattoreita, jotka heijastavat lapsen tunnesuhteiden laatua ja niissä ilmeneviä vaikutuksia sekä piirteitä, joiden otaksutaan viittaavan neurologisiin poikkeavuuksiin. Tätä

Kuvio 1. Lasten aggressiivisuus (*Buss-Durkee Hostility-Guilt Inventory*).

testiä ei suositella tehtävän erillisenä, sen sijaan sitä on käytetty muiden testien lisänä vahvistamaan niiden ennusteita.

Menetelmä: Kyselylomakkeet lähetettiin nimettöminä Interpedia ry:n sekä Kesäluokioseuran ry:n kautta 1989–1991 välillä.

Tulokset

Aggressiivisuus. Tilastolliset merkitsevyydet arvioitiin etupäässä MANOVA ja MANCOVA analyysien ja tulosten kuvaus on esitetty kuviossa 1. Tilastolliset analyysit on tarkemmin esitetty Forsten-Lindmanin raportissa (1994).

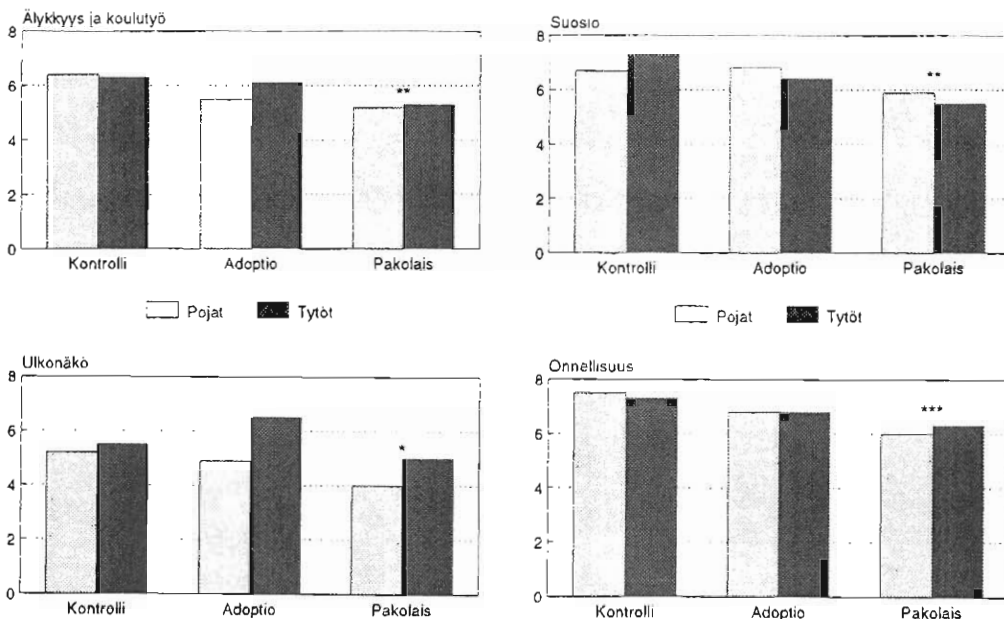
Fyysinen aggressio. Adoptiopojat kertoivat harvemmin kuin suomalaispojat tuntevansa ihmisiä, jotka olivat ärsyttäneet heitä siinä määrin, että he olivat joutuneet tappeluun, tai että he eivät joskus voineet olla tekemättä pahaa muille ihmisille. Vieläkin selvempi ei-aggressiivinen suhtautuminen ilmeni pakolaislapsilla, jotka mm. eivät missään tapauksessa voisi lyödä ketään, vaikka suuttuivat, eivätkä ta-

PELLA puolustukseen oikeuksiaan. He myös sanoivat joutuvansa tappeluun harvemmin kuin muut.

Verbaalinen aggressio. Adoptiopojat kertoivat ilmaisevansa kielteisen mielipiteensä useammin kuin vertailuryhmän pojat, mutta adoptiotytöt sen sijaan osoittivat mieltään toisia ihmisiä kohtaan harvemmin. Pakolaislapset kertoivat sanovansa ystävilleen, jos eivät olleet tyytyväisiä heidän käyttäytymiseensä sekä olevan aika tavallista, että he eivät tulleet toimeen toisten kanssa. He eivät silti kiroilleet ollessaan vihaisia eivätkä huutaneet takaisin, vaikka joku olisi huutanut heille.

Epäsuora aggressio. Adoptiopojat purkivat aggressiotaan epäsuorasti paiskomalla ovia. Adoptiotytöt sen sijaan murjottivat. Pakolaislapset eivät tehneet kumpaakaan, eivätkä puhuneet pahaa ihmisistä, joista eivät pidä. He kielsivät myös tekevänsä kepposia kenellekään.

Ärtyneisyys. Adoptiopojat kertoivat huomattavasti useammin kuin suomalaiset

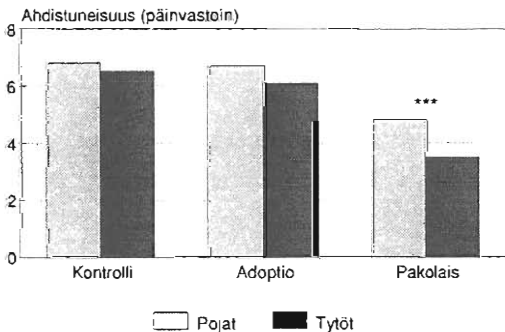

Kuvio 2. Lasten itsetunto (Piers-Harris Children's Self Concept Scale).

pojat, että he olivat viime aikoina olleet huonolla tuulella. Toisaalta adoptiolapset kertoivat paljon harvemmin kuin suomalaislapset, että he olisivat olleet ärtyneempiä kuin mitä heistä ulkoapäin saattoi päätellä, eivätkä myöntäneet että he olisivat joskus suuttuneet muille ihmisille ilman syytä. Pakolaislapset kuvasivat itseään kärsivällisiksi muita kohtaan. He kielsivät olleensa ärtyneempiä kuin mitä heistä ulkoapäin saattoi päätellä, eikä heitä vaivannut, jos heitä kohdeltiin epäoikeudenmukaisesti. He kielsivät olevansa epäkohtelaita ihmisille, joista he eivät pitäneet tai olevansa joskus pakahtumaisillaan rai-vosta. He kertoivat kuitenkin olevansa usein huonotuulisia ja sanoivat, että rai-vostuisivat suunniltaan, jos joku pitäisi heiltä pilkkanaan.

Epäluuloisuus. Adoptiopojat uskoivat, että oli olemassa sellaisia ihmisiä, jotka eivät pitäneet heistä lainkaan ja että ihmiset puhuivat heistä pahaa selän takana. Pakolaislapset olivat huomattavasti epäluuloisempia kuin muut lapset. Silti he eivät olleet varuillaan sellaisten ihmisten suhteen, jotka vaikuttivat liian ystävällisiltä. Hekin uskoivat, että oli olemassa sellaisia ihmisiä, jotka eivät pitäneet heistä ja ihmettivät, mistä syystä joku oikeastaan voisi haluta ilahduttaa heitä.

Minäkuva: MANCOVA-analyysien tulokset ilmenevät kuvioista 2–3.

Kuvio 3. Lasten ahdistuneisuus (*Piers-Harris Children's Self Concept Scale*).

Käyttäytyminen. Käyttäytymisasteikoilla kaikki adoptiolapset kielsivät olevansa ilkeitä muita ihmisiä kohtaan. Kaikki pakolaislapset kielsivät käyttäytyvänsä huonosti kotona tai hautovansa pahoja ajatuksia.

Älykkyys ja koulutyö. Adoptiolapsilla oli heikompi käsitys kyvyistään sellaisten älykkyyttä vaativien tehtävien suhteen kuten esim. lukutaito, hyvän esityksen pitäminen luokan edessä tai yleinen koulumenestys. Pakolaislapset kuvasivat itseään tyhminä useimmissa asioissa eivätkä mielestään pärjänneet hyvin koulussa.

Ulkonäkö. Adoptiotytöt olivat vakuuttuneita hyvästä ulkonäöstään: heitä miellyttivät itsessään erityisesti kasvot, hiukset ja silmät. Adoptiopojat sen sijaan eivät pitäneet itseään hyvännäköisinä, tukkaa ja silmiä lukuunottamatta. Epäsuotuisimman kuvan itsestään antoivat pakolaiset, jotka suhtautuivat kielteisesti useimpiin piirteisiinsä.

Ahdistuneisuus. Adoptiolapset eivät eronneet suomalaislapsista missään tesfin kohdassa. Pakolaislapset sen sijaan olivat muita useammin huolestuneita. He pelkäsivät usein ja olivat hermostuneita sekä kertoivat univaikeuksistaan.

Suosio. Adoptiolapset ja pakolaislapset arvioivat joutuvansa useammin kiusaamisen kohteeksi kuin suomalaislapset. Pakolaislasten mielestä oli vaikea löytää ystäviä, eikä heillä mielestään ollut montaa ystävää.

Onnellisuus. Adoptiolapset pitivät itseään hyväonnisisina huomattavasti useammin kuin suomalaislapset. Adoptiopojat toivoivat kuitenkin useammin kuin suomalaispojat olevansa toisenlaisia. Pakolaislapset tunsivat itsensä vähiten onnellisiksi, varsinkin pojat. Kaikki pakolaislapset kertoivat, että heidän vanhempansa odottivat heiltä liikaa.

Saapumisikä: Tutkimuksessa pyrittiin analysoimaan myös mahdollisia saapu-

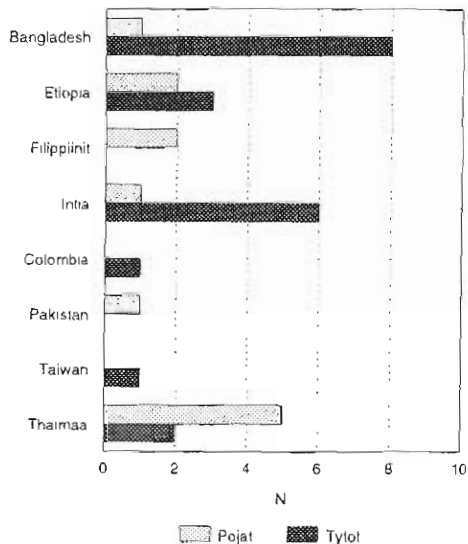
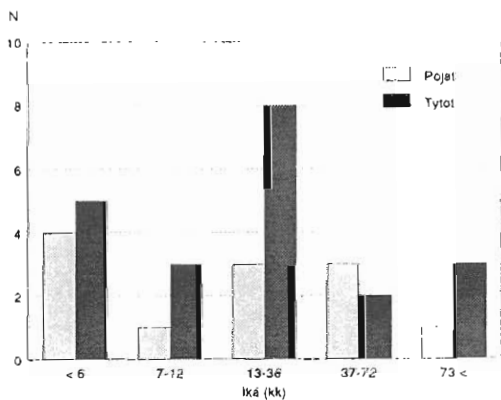
misiästä johtuvia eroja, vaikka tutkittujen ryhmien koko jäikin suhteellisen pieneksi. Adoptiolapset jaettiin kahteen ryhmään: kuuden kuukauden ikäisinä tai sitä nuorempina saapuneet (N=9) ja yli kuuden kuukauden ikäisinä saapuneet (N=24). Ryhmien demografisissa taustatekijöissä ei ollut eroja. Lasten itsetunnossa ei ryhmien välillä ilmennyt eroja. Tilastollisesti merkitseviä eroja tuli kuitenkin esille ärtyymystä ja fyysistä aggressiota mittaavien asteikkojen kokonaispistemäärissä. Nuorempina maahan saapuneet adoptiolapset näkivät itsensä merkittävästi useammin ärtyisinä ja fyysisesti aggressiivisina kuin vanhempina adoptoidut lapset.

Pohdinta

Aikaisempien raporttien viitteet siihen, että ulkomailta adoptoidut lapset voisivat olla epätavallisen aggressiivisia (Cederblad, 1991), eivät saaneet vahvistusta tässä tutkimuksessa. Adoptiolapset eivät kokeneet itseään aggressiivisemmiksi

kuin syntyperäiset suomalaislapset vaan heidän kuvauksensa omasta itsestään viittasi itse asiassa enemmän erilaiseen reagoitintapaan kuin tahalliseen aggressiiviseen käytökseen.

Koska aikaisempien tutkimusten tiedot perustuivat vanhempien ja opettajien tulkintaan lasten käytöksestä enemmän kuin tarkkaan tietoon lasten tunteista tai tarkoituseristä, lapset ovat saattaneet olla yliaktiivisia pikemminkin kuin poikkeuksellisen kiusanhaluja. Yliaktiivisuutta saattaa esiintyä seurauksena ulkonaisten olosuhteiden vaikutuksesta biologiseen äitiin raskauden aikana (Sontag, 1960; Verhulst et al., 1992). Useat tutkimukset osoittavat, että sekä samasta kulttuurista adoptoidut kuin ulkomailta adoptoidut lapset voivat olla taipuvaisempia yliaktiivisuuteen kuin muut lapset (Bohman, 1970; Barth, 1988; LeVine & Sallee, 1990; Verhulst et al., 1990a). Tämänkin tutkimuksen projektiiviset tulokset osoittivat merkkejä impulsiivisuudesta adoptiolapsen kohdalta. Koska aikai-

Kuvio 5. Adoptiolasten saapumisikä ja heidän syntymämaansa.

semmat tutkimukset olivat sisältäneet rotujen sekä kulttuurien sisäisiä adoptioita eri kulttuureissa, sellainen uskomus että ulkomailta Pohjoismaihin adoptoidut lapset olisivat yliaktiivisia etnisen taustansa vuoksi (Kats, 1975) näyttää liialliselta yksinkertaistamiselta.

Se tosiasia, että vietnamilaiset pakolaislapset pitivät itseään vähemmän aggressiivisina kuin sekä ulkomailta adoptoidut että syntyperäiset suomalaislapset, voi johtua heidän konfutselaisesta kasvatuksesta. Koska he elävät biologisten vanhempiensa kanssa, heillä voi olla jäljellä alkuperäisen kulttuurinsa rauhallisuuden ja pasifismin painotus (Hedman, 1981), kun taas ulkomailta adoptoidut lapset ovat sopeutuneet suomalaisiin kulttuurinormeihin. Vietnamilaiden pakolaislasten epäluuloisuuden voidaan olettaa johtuvan heidän pakolaisuuskokemuksistaan (Brendler-Lindqvist & Palm, 1989) ja mahdollisesti koetusta negatiivisesta suhtautumisesta Suomeen saapumisensa jälkeen (Jaakkola, 1989).

Adoptoitujen lasten heikohko käsitys omasta älykkyystään saattaa olla muotoutunut usein luokkatovereita heikomman koulumenestyksen perusteella. Ulkomailta adoptoitujen lasten kieli- ja keskittymisvaikeuksia on todettu useissa tutkimuksissa (Cederblad, 1978; Gardell 1979; Hägglund, 1982; Dery-Alfredsson & Kats, 1986; Hene, 1987; Hoksbergen et al., 1987; Saetersdal & Dalen, 1991). Se seikka, että kielelliset taidot on arvioitu erityisen heikoiksi tässä tutkimuksessa merkitsee, että keskeytynyt kielen kehitys voi ainakin osin olla syynä yleiseen heikkoon koulumenestykseen. Orpokotiympäristö tarjoaa todennäköisesti heikot edellytykset kielen kehittymiselle (Freud & Burlingham, 1944). Kun lapset omaksuvat kielimallit toinen toisiltaan, kielellisten taitojen kehittymiselle tärkeä stimulaatio saattaa puuttua (Verhulst et al., 1992).

Kaikkein heikoimmaksi oman älykkyytensä arvioivat pakolaislapset. Todennäköisesti nämä lapset tosiaan kokivat koulutyön vaikeana (McInnis, 1991). Pakolaislapset jäävät tavallisesti normaalin koulupetuksen ulkopuolelle kuukausiksi tai jopa vuosiksi elässään pakolaisleireillä (Tuomarla & Tamminen-Levä, 1988) ja saattavat kärsiä traumojakokeneille tyyppillisistä keskittymisvaikeuksista (Angel & Hjern, 1992). Nämä todelliset ongelmat ovat voineet yhdistyä kulttuurin suoritusarvostukseen ja voimakkaaseen vanhempien painostukseen (Caplan, Choy & Whitmore, 1992). Tätä tulkintaa tukee se, että kaikkien pakolaislasten mielestä heidän vanhemmillaan oli liian suuret odotukset lapsensa suhteen.

Ulkomailla syntyneet lapset eivät yleisesti ottaen olleet tyytymättömiä fyysiseen olemukseensa. Adoptoidut pojat uskoivat, etteivät ole hyvännäköisiä; rodullisten piirteiden poikkeavuus ei ilmeisesti kuitenkaan ollut kyllin painava tekijä, jotta se olisi yksin aiheuttanut tämän arvion. Päinvastoin taas adoptoidut tytöt luottivat enemmän kuin muut lapset ulkonäkönsä miellyttävyyteen. Kielteisimmän kuvan omasta ulkonäöstään antoivat pakolaislapset, niinkuin Yhdysvalloissa elävät korealais- ja muut aasialaislapset (Kim, 1978; Koh, 1981).

Adoptoidut lapset pitivät itseään yhtä suosittuina kuin suomalaislapset vaikkakin hiukan enemmän kiusattuna. Koska ikätovereiden arviota ei kysytty, ei voida tietää, missä määrin nämä omat käsitykset heijastavat todellisuutta. Skandinaaviset tutkijat (Olweus, 1973; Kats, 1981) eivät löytäneet mitään merkittäviä eroja ulkomailta adoptoitujen ja syntyperäisten lasten kiusatuksi joutumisessa, ikätovereiden ja opettajien arvion mukaan, edellyttäen että ulkomailta syntyneet osasivat kieltä eivätkä eronneet syntyperäisistä tovereistaan pukeutumisen, tapo-

jen tai uskonnon suhteen. Se seikka, että pakolaislapset pitivät vaikeampana ystävyystyötä muiden kanssa ja ajattelivat itse joutuvansa enemmän kiusatuiksi kuin muut, voidaan siis ymmärtää seurauksena puutteellisesta kulttuurisesta sopeutumisesta suomalaiseen yhteiskuntaan ja sen normeihin.

Ulkomailla adoptoituilla ja syntyperäisillä suomalaislapsilla ei ollut eroa itsekuvatun onnellisuuden tai ahdistuneisuuden suhteen, paitsi että adoptoidut lapset pitivät itseään hieman onnekkaimpina, ehkäpä heijastaen yleistä käsitystä. Täten varhaisella äidinmenetyksellä (*maternal deprivation hypothesis*) ei osoittautunut olevan yhteyttä ahdistuneisuuden tai masentuneisuuteen (Spitz, 1965) adoptoituilla lapsilla. Adoptiovanhemmiksi haluavat seulotaan Suomessa huolellisesti. Suomalaiset adoptiovanhemmat kuvasivat tärkeimmäksi tavoitteekseen sen "että lapsesta kasvaisi onnellinen aikuinen" (Karjalainen & Ojala, 1987). Kaikki varhaiset traumaattiset ko-

kemukset nykyisten adoptiolasten kohdalla näyttävät siten tulleen kompensoiduiksi rakastavan perheen huolenpidon puitteissa. Adoptiolasten suhteellisen hyvä itsearvostus on sopusoinnussa Yhdysvalloissa ja Kanadassa tehtyjen poikkirodullisten adoptiolasten tutkimustulosten kanssa (Simon & Alstein, 1987). Näissä tuloksissa näkyy selkeä vahvistus kulttuurisen sopeutumisen hypoteesille, joka kumoaa äidinmenetyksen hypoteesin.

Pakolaislasten oletettiin olevan onnettomampia ja ahdistuneempia kuin muiden lasten useista syistä: (1) Traumaattiset pakolaiskokemukset (Kinzie et al., 1990; Kleinman, 1990); (2) Rodullisen ja kulttuurisen poikkeavuuden takia hylätyksi tuleminen (Jaakkola, 1989); (3) Vanhempien kulttuurin ja ympäröivän yhteiskunnan normien eroavuuden aiheuttama konflikti (Nguyen & Williams, 1989; Brendler-Lindqvist & Palm, 1989; McInnis, 1991). Oletukselle saatiin vahvistus. Ilmaistuja ahdistuneisuuden oireita olivat huolestuneisuus, hermostuneisuus, pelokkuus, koepelko ja nukkumisongelmat. Tulokset osoittavat yhtäpitävästi aikaisempien tutkimusten kanssa masennusta, ahdistuneisuutta ja trauman jälkeistä stressiä hoidossa olevissa pakolaisissa (Kinzie et al., 1980; Kroll et al., 1989; Kinzie et al., 1990), ei hoidossa olevissa pakolaisissa (Beiser, 1988; Westermeyer, 1988; Kinzie et al., 1989; Bernstein Carlson & Rosser-Hogan, 1991) ja pakolaislapsissa (Almqvist & Brandell-Forsberg, 1991; Dodge & Raundalen, 1991).

Koppitzin piirtämistestissä, adoptiolapsilla ja pakolaislapsilla todettiin merkitsevästi enemmän neurologisia häiriöitä kuin suomalaislapsilla. Aliravitsemuksen ja fyysisten sairauksien lisäksi, joista suuri prosentti ulkomailla adoptoiduista lapsista kärsii maahan tullessaan (Hofvander, 1978; Smith-Garcia,

1989), huomattava osa pakolaislapsista on myös altistunut tartuntataudeille, jotka vaurioittavat keskushermostoa kuten tiaminivajaus ja pellagra (Westermeyer, 1989).

Vain muutamia eroja havaittiin Suomeen aivan pieninä adoptoitujen ja tänne vähän isompina tuotujen lasten välillä. Viimeksimainitut kuvasivat itsensä vähemmän ärtyisiksi ja aggressiivisiksi kuin pienempinä adoptoidut. Näiden erojen tilastollinen merkitsevyys oli kuitenkin marginaalinen, ja lasten Suomessa oleskelun keston erot saattavat olla sekoittava tekijä. Aivan pieninä tuodut lapset ovat todennäköisesti omaksuneet suomalaisen tavan näyttää aggressionsa, kun taas ne jotka tuotiin vanhempina, ovat ehkä enemmänkin verrattavissa ei-aggressiivisiin vietnamlaisiin pakolaislapsiin, joista useimmat ovat olleet Suomessa vain 1–2 vuotta. Näitä tuloksia on sen vuoksi tarkasteltava varauksella. Saapumisiän vaikutusta on tarpeen tutkia yksityiskohtaisemmin riittävän suuresta otoksesta ottaen lukuun sekoittavat muuttajat ennen kuin tällaisia tuloksia voidaan luotettavasti arvioida.

Summary

Intercountry adoptees (N=34) and Vietnamese child refugees in Finland (N=30) were compared to a matched group of Finnish children (N=50) with respect to the Buss-Durkee Hostility-Guilt Inventory, The Koppitz Human Figure Drawing Test, and the Piers-Harris Children's Self Concept Scale. Nine-to-fourteen-year-old adoptees did not differ from Finnish controls in terms of total scores of self-described aggressiveness or self concept although differences emerged in specific items. Neither previous reports of exceptional aggressiveness in foreign adoptees by teachers and parents, nor the

Johtopäätökset: Psykoanalyttinen oletamus varhaisen äidin menetyksen aiheuttamasta möyhemmästä aggressiivisuudesta, ahdistuneisuudesta ja kielteisestä minäkäsityksestä ei saanut vahvistusta. Joko varhainen äidinmenetys ei väistämättä tuokaan mukanaan näitä oletettuja seurauksia tai sitten rakastava ja huoltapitävä perhepiiri voi torjua alkuasteella olleet haittavaikutukset. Samalla hyvä sosiokulttuurinen sopeutuminen taasoitti rodullisten eroavuuksien vaikutusta ikätovereiden kesken. Se seikka, että oli nähtävissä enemmän ongelmiin viittavaa niillä ulkomaalaislapsilla, jotka olivat biologisten vanhempiensa kanssa mutta eivät olleet vielä kulttuurisesti sopeutuneita, kuin adoptiolapsilla, tukee tällä hetkellä kulttuurisen sopeutumisen hyypoteesiä enemmän kuin äidinmenetyksen hypoteesiä. Nyt olisi vielä tutkittava syntyperäisten adoptoitujen suomalaislasten lisäksi myös ulkomailla syntyneitä lapsia, jotka elävät biologisten vanhempiensa kanssa Suomessa — mutta joilla ei ole ollut traumaattisia pakolaisuuskokemuksia — ennen kuin tulosten pohjalta voidaan vetää varmoja johtopäätöksiä.

psychoanalytical prediction that the adoptees' early maternal deprivation will result in later aggressiveness and anxiety, were supported. The refugees scored significantly lower on verbal and indirect aggressiveness and irritability relative to all other children, and higher on suspicion. The self concept of the refugee children was characterized by anxiety, unhappiness, and low self-esteem. The nonaggressive image of the Vietnamese refugee children was discussed in terms of their Confucian upbringing as part of their original culture maintained by their biological parents. Many factors may have con-

tributed to the anxiety, suspicions, and low self concept described by the refugee children, among them the impact of war

experience, uncertain life conditions, and racial and cultural dissimilarity in racially homogenous Finland.

Lähteet

- Almqvist, K., & Brandell-Forsberg, M. (1991). *Iranska flyktingbarn i Sverige. Rapport 2; Social anpassning, psykisk hälsa och identitetsutveckling*. Stockholm: Rädda Barnen.
- Andresen, I.-L. K. (1992). Behavioural and school adjustment of 12–13-year old internationally adopted children in Norway: A research note. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 33, 427–439.
- Angel, B., & Hjern, A. (1992). *Att möta flyktingbarn och deras familjer*. Lund: Studentlitteratur.
- Bagley, C. (1991). Adoption of native children in Canada: A policy analysis and a research report. In H. Alstein & R. J. Simon (Eds.), *Intercountry adoption. A multinational perspective*. New York: Praeger Publishers.
- Barth, R. P. (1988). Disruption in older child adoptions. *Public Welfare*, 23–29.
- Bernstein Carlson, E. & Rosser Hogan, R. (1991). Trauma experiences, posttraumatic stress, dissociation and depression in Cambodian refugee camps. *American Journal of Psychiatry*, 148(11), 1548–1551.
- Beiser, M. (1988). Influences of time, ethnicity, and attachment on depression in southeast Asian refugees. *American Journal of Psychiatry*, 145(1), 46–51.
- Bohman, L. (1970). *Adopted Children and their families. A follow-up study of adopted children, their background, environment and adjustment*. Stockholm: Proprius.
- Bowlby, J. (1953). *Child care and the growth of love*. London: Penguin Books.
- Bowlby, J. (1969). *Attachment and loss. Volume 1: Attachment*. Middlesex: Penguin Books.
- Brendler-Lindqvist, M., & Palm, T. (1989). *Psykoterapeutiskt arbete med flyktingbarn och deras familjer*. Stockholm: Rädda Barnen.
- Brodzinsky, D. M., Singer, L. M. & Braff, A. M. (1984). Children's understanding of adoption. *Child Development*, 55, 860–878.
- Buss, A. H & Durkee, A. (1957). An inventory for assessing different kinds of hostility. *Journal of Consulting Psychology*, 21, 343–349.
- Caplan, N., Choy, M. H. & Whitmore, J. K. (1992). Indochinese refugee families and academic achievement. *Scientific American*, February.
- Cederblad, M. (1978). De äldre adoptivbarnens anpassning. *Läkartidningen*, 75(50), 4677–4678.
- Cederblad, M. (1991). Hög ålder vid adoptionen största risken för att utveckla anpassningsproblem i tonåren. *Läkartidningen*, 88(12), 1081–1085.
- Cederblad, M., Irhammar, M., Mercke, A.-M. & Höök, G. (1993). God psykisk hälsa hos utlandsfödda adoptivbarn. *Läkartidningen*, 90(16), 1537–1542.
- Dery-Alfredsson, I. & Kats, M. (1986). *Utländska adoptivbarn på PBU*. Stockholm: Stockholms Universitet, Psykologiska institutionen.
- Dodge, C. P. & Raundalen, M. (1991). *Reaching children in war. Sudan, Uganda and Mozambique*. Bergen: Sigma Forlag.
- Feigelman, W. & Silverman, A.R. (1984). The long-term effects of adoption. *Social Service Review*, 12, 589–602.
- Forsten-Lindman, N. (1994). *Foreign-born childrens socio-emotional adjustment to Finland: Intercountry adoptees and Vietnamese refugees*. Institute of Migration, Research reports No 8. Turku: Institut of Migration, Freud, A., & Burlingham, D. (1944). *Infants without families*. New York: International Universities Press.
- Ganesan, S., Fine, S., & Tsung Yi Ling (1989). Psychiatric symptoms in refugee families from South East Asia: Therapeutic challenge. *American Journal of Psychotherapy*, XLIII(2), 218–228.
- Gardell, I. (1979). *A Swedish study on intercountry adoptions*. Stockholm: Liber Tryck.
- De Geer, B. (1992). *Internationally adopted children in communication. A developmental study*. (Working Papers 39). Lund: Lund University, Department of Linguistics.
- Gill, O. & Jackson, B. (1983). *Adoption and race. Black, Asian and mixed race children for adoption*. London: Batsford Academic and Educational Ltd.
- Gunnarby, A. (1978). *Förskolebarnens anpassning*. *Läkartidningen*, 75(50), 4676–4677.
- Hedman, I. (1981). *Fjärran Östern*. Trelleborg: Tryckeri AB Allehanda.
- Hene, B. (1987). *Vuxna utlandsadopterade i Sverige – en intervjuundersökning*. (Sprins-Rapport 37). Göteborg: Göteborgs Universitet. Hofvander, Y. (1978).
- Kliniska fynd vid hälsokontroll av u-landsadoptivbarn. *Läkartidningen*, 75(50), 4674–75.
- Hoksbergen, R. A. C. (1985). *L'education des enfants venus de pays étrangers en Hollande [The education of foreign children in Holland]*. *Enfance*, 1, 77–83.
- Hoksbergen, R. A. C., Juffer, F., & Waardenburg, B. C. (1987). *Adopted Children at Home and at School*. Lisse: Swets & Zeitlinger B. V.
- Hoksbergen, R. A. C., Spaan, J., Waardenburg, B. (1988). *Bittere ervaringen withuisplaatsing van buitenlandse adoptiekinderen [Bitter experiences, disrupted intercountry adoptions]*. Amsterdam/Lisse: Swets & Zeitlinger.
- Hoksbergen, R. A. C. (1991). *Intercountry adoption coming of age in the Netherlands: Basic issues, trends, and developments*. In H. Alstein & R. J. Simon (Eds.), *Intercountry adoption. A multinational perspective*. New York: Praeger Publishers.
- Hägglund, G. (1982). *Adoptivbarn och språk*. Stockholm: Raben och Sjögren.
- Jaakkola, M. (1989). *Suomalaisten suhtautuminen ulkomaalaisiin ja ulkomaalaispolitiikkaan Helsinki: Valtion painatuskeskus*.
- Kats, M. (1975). *Adoption av utländska barn*. Stockholm: Alb. Bonniers boktryckeri.
- Kats, M. (1981). *Vänta adoptivbarn – en annorlunda graviditet*. Stockholm: Bonniers fakta.
- Kats, M. (1990). *Adoptivbarn växer upp*. Stockholm: Bonniers.
- Karjalainen, L., & Ojala, R. (1987). *Adoptiovanhempien kokemuksia kansainvälisestä adoptiosta Helsinki: Dia-koniaopisto*.
- Kim, D. S. (1978). *Issues in transracial and transcultural adoption*. *Social Casework*, 59(3), 477–486.
- Kinzie, J. D., Tran, K. A., Breckenridge, A. & Bloom, J. D. (1980). *An Indochinese refugee psychiatric clinic: Culturally accepted treatment approaches*. *American Journal of Psychiatry*, 137(11), 1429–1432.

- Kinzie, J. D., Sack, M., Angell, R. Clarke, G. & Ben, R. (1989). A three-year follow up of Cambodian young people traumatized as children. *Journal of American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 28(4), 501–504.
- Kinzie, J. D., Boehnlein, M. D., Leung, P. K., Moore, L. J., Rilley, C. & Smith, D. (1990). The prevalence of post-traumatic stress disorder and its clinical significance among southeast Asian refugees. *American Journal of Psychiatry*, 147(7), 913–917.
- Kirk, H. D., Johnassohn, K. & Fish, A. D. (1966). Are adopted children especially vulnerable to stress? A critique of some recent assertions. *Archives of Genetic Psychiatry*, 14, 291–98.
- Kirk, H. D. (1984). *Shared fate. A theory and method of adoptive relationships* (2nd ed.). Port Angeles: Ben-Simon Publications.
- Kleinman, S. B. (1990). Terror at sea: Vietnamese victims of piracy. *The American Journal of Psychoanalysis*, 50(4), 351–362.
- Koh, F. M. (1981). *Oriental children in american homes. How do they adjust?* Minneapolis: East West Press.
- Kopplitz, E. M. (1968). *Psychological evaluation of children's human figure drawings*. London: Grune & Stratton.
- Kopplitz, E. M. (1984). *Psychological evaluation of human figure drawings by middle school pupils*. London: Grune & Stratton.
- Kotsopoulos, S., Cote, A., Joseph, L., Pentland, N., Stavrakaki, C., Sheahan, P. & Oke, L. (1988). Psychiatric disorders in adopted children: A controlled study. *American Journal of Orthopsychiatry*, 58(4), 608–612.
- Kroll, J., Habernicht, M., Mackenzie, T., Yang, M., Chan, S., Vang, T., Nguyen, T., Ly, M., Phommavanh, B., Nguyen, H., Vang, Y., Souvannasoth, L. & Cabugao, R. (1989). Depression and Posttraumatic Stress Disorder in southeast Asian refugees. *American Journal of Psychiatry*, 146(12), 1592–1597.
- Mahoney, K., & Mahoney, M. J. (1974). Psychoanalytic guidelines for child placement. *Social Work*, November, 688–696.
- McInnis, K. (1991). Ethnic-sensitive work with Hmong refugee children. *Child Welfare*, LXX(5), 571–580.
- McRoy, R. G., & L. A. Zurcher. (1983). *Transracial and interracial adoptees. The adolescent years*. Springfield: Charles C. Thomas publishers.
- McRoy, R. G., Zurcher, L. A. Lauderdale, L. & Andersson, R. E. (1984). The identity of transracial adoptees. *Social Casework*, 65(1), 34–39.
- Nguyen, N. A. & Williams, H. L. (1989). Transition from East to West: Vietnamese adolescents and their parents. *Journal of American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 28(4) 505–515.
- Olweus, D. (1973). *Hackkycklingar och översittare. Forskning om skolmobbing*. Göteborg: Almqvist & Wiksell förlag AB.
- Piers, E. V. & Harris, D. B. (1969). *Manual for the Piers-Harris Children's Self Concept Scale (The way I feel about myself)*. Nashville, Tennessee: Counselor Recordings and Tests.
- Pruzan, V. (1977). *Født i udlandet – adopteret i Danmark*. København: Socialforskningsinstituttet.
- Rorbeck, M. (1991). The conditions of 18 to 25-year-old foreign-born adoptees in Denmark. In H. Alstein & R. J. Simon (Eds.), *Intercountry adoption. A multinational perspective*. New York: Paeger Publishers.
- Saetersdal, B. & Dalen, M. (1991). Norway: Intercountry adoptions in a homogenous country. In H. Alstein & R. J. Simon (Eds.), *Intercountry adoption. A multinational perspective*. New York: Paeger Publishers.
- Schaffer, R. (1978). *Mor och barn. (M. Frisch, Trans.)*. Helsingborg: Schmidts Boktryckeri AB. (Original work published in 1977).
- Schechter, M. D. (1960). Observations on adopted children. *Archives of General Psychiatry*, 3, 21–32.
- Simon, R. J. & Alstein, H. (1987). *Transracial adoptees and their families. A study of identity and commitment*. New York: Praeger.
- Smith-Garcia, T. & Brown, J. S. (1989). The health of children adopted from India. *Journal of Community Health*, 14(4), 227–241.
- Sontag, L. W. (1960). The possible relationship of prenatal environment to schizophrenia. In D. Jackson (Ed.). *The etiology of schizophrenia*. New York: Basic Books.
- Spitz, R. (1965). *The first year of life*. New York: International Universities Press, Inc.
- Tuomarla, I. & Tamminen-Levä, E. (Eds.). (1988). *Vietnam*. Helsinki: Sosiaalihalitus.
- Verhulst, F. C., Althaus, M. & Versluis-den Bieman, H. J. M. (1990a). Problem behavior in international adoptees: 1. An epidemiological study. *Journal of Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 29(3), 94–103.
- Verhulst, F. C., Althaus, M. & Versluis-den Bieman, H. J. M. (1990b). Problem behavior in international adoptees: II. Age at placement. *Journal of Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 29(3), 94–111.
- Verhulst, F. C., Althaus, M. & Versluis-den Bieman, H. J. M. (1992). Damaging backgrounds: Later adjustment of international adoptees. *Journal of Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 31(3), 518–524.
- LeVine, E. S., & Sallee, A. L. (1990). Critical phases among adoptees and their families: Implications for therapy. *Child and Adolescent Social Work*, 7, 217–23 Wattier, P., & Frydman, M. (1985). L'adoption internationale. Etude clinique d'un groupe d'enfants d'origine asiatique [Intercountry adoption. A clinical study of a group of children with Asian origin. *Enfance*, 1, 59–76.
- Westermeyer, J. W. (1988). DSM III Psychiatric disorders among Hmong refugees in the United States: A point prevalence study. *American Journal of Psychiatry*, 145, 197–202.
- Westermeyer, J. W. (1989). *Psychiatric care of Migrants. A clinical guide*. Washington: American Psychiatric Press, inc.
- Wolters, W. H. G. (1980). Psychological problems in young foreign adopted children. *Acta Paedopsychiatrica*, 46, 67"